NATUURONDERZOEK LIMBURG

Edgard Claes, een vergeten Limburgse 19de-eeuwse vogel- en libellenkenner

Michel Louette & Jan Stevens

PROVINCIAAL NATUURCENTRUM
LIKONA

Edgard Claes, een vergeten Limburgse 19de-eeuwse vogel- en libellenkenner

Michel Louette & Jan Stevens

Advocaat Edgard Claes (1856-1895), hierna EC, was een bewoner van de voormalige abdij van Herkenrode te Kuringen bij Hasselt. Over het verwerven van dit eigendom door de familie Claes berichtten Reyniers et al. (2019) uitvoerig.

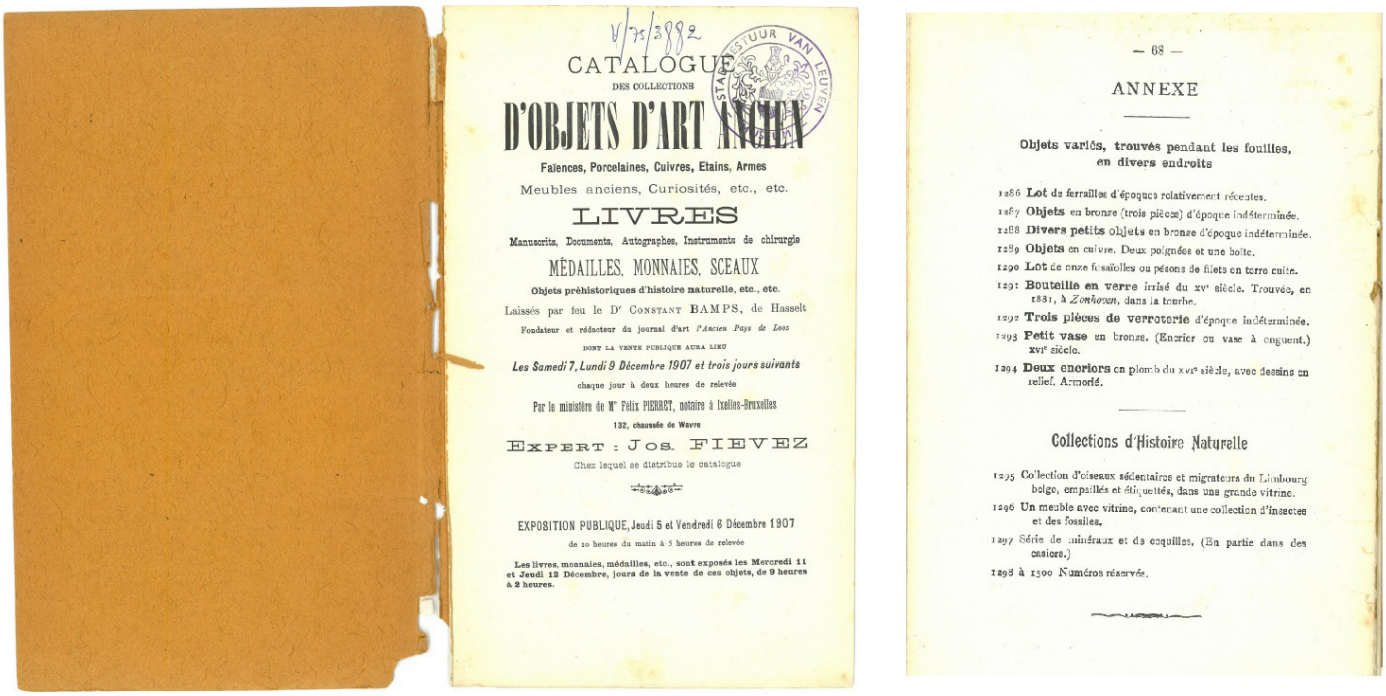
Tijdens zijn korte leven ontmoette EC de nestor van de Belgische ornithologie en odonatologie, senator baron Edmond de Selys-Longchamps, ongeveer veertienmaal, een aantal keren daarvan om samen op excursie te gaan (Caulier-Mathy & Haesenne-Peremans 2008).

EC was ook medewerker van de Hasseltse geneesheer Constant Bamps die een uitgebreide verzameling had van opgezette dieren en vele andere objecten. Over Bamps is er vrij veel geweten (zie Stevens et al. 2021, Belis 2022).

Deze drie heren (de Selys, Bamps en Claes) waren in hun tijd vermaarde natuurkenners en verzamelaars, maar het belang van deze laatste voor de wetenschap is onderbelicht gebleven. Zijn collectie, die hij samen met Bamps aanlegde, werd in 1907 verkocht door Ernest en Tony Hermant, de erfgenamen van de dokter-verzamelaar (Anoniem 1907). Daarin wordt expliciet "*une collection scientifique d'oiseaux empaillés*" vermeld (Figuur 1). Vermits in de wetenschappelijke wereld later niemand nog over de inhoud van de collectie berichtte is zij hoogstwaarschijnlijk verloren gegaan. Zo is er enkele jaren nadien al geen sprake meer van in het overzichtsartikel van de Belgische collecties van de Contreras (1912).

Vogels

Het kijken naar vogels als hobby heeft een traditie die lang teruggaat, maar tot halfweg de 20ste eeuw waren er maar weinig geschikte boeken om die te kunnen op naam brengen. De ontwikkeling van de vogelgids met illustraties begint eigenlijk bij ons pas met het boekje "Tous nos oiseaux en couleurs" van Léon Lippens in 1951 (Nederlandse versie: "Zien is kennen" in 1937). De eerste wijdverspreide Europese vogelgids, die naam waardig, is de Nederlandse editie van Roger Tory Peterson's "A field guide tot the birds of Britain and Europe" in 1954.

CATALOGUE
DES COLLECTIONS
D'OBJETS D'ART ANCIEN
Faïences, Porcelaines, Cuivres, Etains, Armes
Meubles anciens, Curiosités, etc., etc.
LIVRES
Manuscrits, Documents, Autographes, Instruments de chirurgie
MÉDAILLES, MONNAIES, SCEAUX
Objets préhistoriques d'histoire naturelle, etc., etc.
Laissés par feu le Dr CONSTANT BAMPS, de Hasselt
Fondateur et rédacteur du journal d'art *l'Ancien Pays de Looz*
DONT LA VENTE PUBLIQUE AURA LIEU
Les Samedi 7, Lundi 9 Décembre 1907 et trois jours suivants
chaque jour à deux heures de relevée
Par le ministère de Me Félix PIERRET, notaire à Ixelles-Bruxelles
132, chaussée de Wavre
EXPERT : JOS. FIEVEZ
Chez lequel se distribue le catalogue
EXPOSITION PUBLIQUE, Jeudi 5 et Vendredi 6 Décembre 1907
de 10 heures du matin à 5 heures de relevée
Les livres, monnaies, médailles, etc., sont exposés les Mercredi 11 et Jeudi 12 Décembre, jours de la vente de ces objets, de 9 heures à 2 heures.

— 68 —
ANNEXE
Objets variés, trouvés pendant les fouilles, en divers endroits
1286 **Lot** de ferrailles d'époques relativement récentes.
1287 **Objets** en bronze (trois pièces) d'époque indéterminée.
1288 **Divers petits objets** en bronze d'époque indéterminée.
1289 **Objets** en cuivre. Deux poignées et une boîte.
1290 **Lot** de onze fusaïoles ou pésons de filets en terre cuite.
1291 **Bouteille en verre** irisé du XVe siècle. Trouvée, en 1881, à *Zonhoven*, dans la tourbe.
1292 **Trois pièces de verroterie** d'époque indéterminée.
1293 **Petit vase** en bronze. (Encrier ou vase à onguent.) XVIe siècle.
1294 **Deux encriers** en plomb du XVIe siècle, avec dessins en relief. Armoriés.
Collections d'Histoire Naturelle
1295 Collection d'oiseaux sédentaires et migrateurs du Limbourg belge, empaillés et étiquetés, dans une grande vitrine.
1296 **Un meuble** avec vitrine, contenant une collection d'insectes et des fossiles.
1297 Série de minéraux et de coquilles. (En partie dans des casiers.)
1298 à 1300 Numéros réservés.

Figuur 1. Kaftblad van de catalogus der verkoop collectie Bamps.

Voordien was het zaak om vogels te schieten en ze dan op naam te brengen door vergelijking met geprepareerde specimens. Die werden in collecties samengebracht, bij particulieren, die later meestal afgestaan werden aan natuurhistorische musea, waar ze nu nog diensten bewijzen voor historisch onderzoek.

Een goed geprepareerd specimen komt tot stand door het gehele lichaam binnen de huid te verwijderen en te vervangen door katoen of stro. In tegenstelling tot balgen bedoeld voor museumcollecties werd dit specimen bij particulieren tot een "opgezette vogel" op een takje gemonteerd met ijzerdraden. De conservering werd bewerkstelligd door arsenicum of borax aan te brengen aan de binnenzijde van de huid. Toch werden vele specimens onvoldoende behandeld, zodat zij niet veel later ten gevolge van insectenvraat teloorgingen.

De ornithologische activiteiten van EC worden slechts sporadisch in de literatuur vermeld (wel door Dubois 1885, 1886, 1888, 1890). Belis (2022), in zijn overzicht van de historische ornithologie in België, wijdt aan hem geen hoofdstuk, alhoewel "hij twee-derde van de vogelcollectie van Bamps samenstelde".

In Dubois (1885) lezen we over EC's observatievermogen en manier van werken bijvoorbeeld in de passage over de Waterrietzanger *Acrocephalus aquaticus*:

«Cette rousserolle, généralement considérée comme rare et de passage accidentel, n'a pas été jusqu'ici étudiée avec attention, à mon avis. Depuis que je chasse, je l'ai toujours observée en automne, non en grand nombre mais ordinairement isolée. Ne l'ayant jamais rencontrée au printemps, je suppose qu'elle passe après la fermeture de la chasse. Son vol est bas et rapide, elle semble plutôt courir que voler. Je ne puis mieux comparer son vol qu'à celui du troglodyte. Il est difficile de la faire lever une seconde fois; elle se cache soigneusement dans les buissons ou dans les joncs touffus, et il faut souvent frapper dessus pour la faire sortir. Il m'est arrivé d'en voir trois et quatre le même jour et souvent sans les chercher, pendant que je chassais à la bécassine. J'estime que ce qui l'a fait considérer jusqu'ici comme rare et accidentelle, c'est son genre de vie, son habitude de se cacher soigneusement, et aussi le peu de chasseurs à la bécassine s'occupant d'ornithologie. C'est ordinairement le chien qui, en passant dans les broussailles ou dans les joncs, la fait partir; l'homme seul aurait de la peine à la découvrir. J'en ai tiré plusieurs exemplaires que M. le baron Edm. de Selys-Longchamps a eu la bonté de déterminer.»

Vertaling: De Waterrietzanger, die over het algemeen als zeldzaam en als toevallige doortrekker wordt beschouwd, is naar mijn mening tot nu toe niet aandachtig bestudeerd. Sinds ik begon met jagen, heb ik deze soort altijd in de herfst waargenomen, niet in grote aantallen, maar meestal geïsoleerd. Omdat ik haar in het voorjaar nog nooit heb ontmoet, denk ik dat ze langskomt nadat het jachtseizoen is afgelopen. Haar vlucht is laag en snel, zij lijkt eerder te rennen dan te vliegen. Ik kan haar vlucht best vergelijken aan die van het winterkoninkje. Het is moeilijk om ze een tweede keer te laten opvliegen; ze verbergt zich zorgvuldig in struiken of in dikke biezen, en je moet er vaak op kloppen om haar eruit te krijgen. Toevallig zag ik er drie of vier op dezelfde dag en vaak zonder ze te zoeken, terwijl ik op watersnippen jaagde. Ik geloof dat het die levenswijze is, die haar tot nu toe als zeldzaam en toevallig heeft doen beschouwen, en dan vooral de gewoonte om zich zorgvuldig te verstoppen; ook het kleine aantal watersnippenjagers die geïnteresseerd zijn in ornithologie. Meestal is het de hond die, terwijl hij door de struiken of biezen loopt, haar laat opvliegen; een mens alleen zou moeite hebben om deze soort te vinden. Ik heb er verschillende geschoten; de heer baron Edm. de Selys-Longchamps was zo vriendelijk om ze te determineren.

Weinigen kenden het gedrag van deze vogelsoort zo goed in de 19de eeuw. Bamps (1887) situeert de waarnemingen van EC in een "marais de Stockroye" op 5 augustus en van 11-14 september 1884 en 21 september 1885. Bamps, die de soort zelf op een 6de oktober waarnam, verdenkt de Waterrietzanger zelfs van broeden in de streek (wat nooit bewezen werd: Stevens et al. 2021).

Een aantal van de soorten die EC in de buurt van Herkenrode omstreeks 1885 als (vrij) gewone broedvogel kende, zoals de Hop *Upupa epops*, het Paapje *Saxicola rubetra*, de Roodkopklauwier *Lanius senator* en de Ortolaan *Emberiza hortulana* zijn nu verdwenen of hoogstens dwaalgasten (zie Stevens et al. 2021). Hij had ook aandacht voor abnormaal gekleurde vogels, bv. de Huismus *Passer domesticus*: "*Un individu couleur isabelle fut tirè à Alken pendant l'été 1887*" (Dubois 1888) en de bijna volledig witte Graspieper *Anthus pratensis* waar duidelijk van gezegd wordt: "*Il se trouve dans la collection du Dr Bamps*" (Dubois 1885).

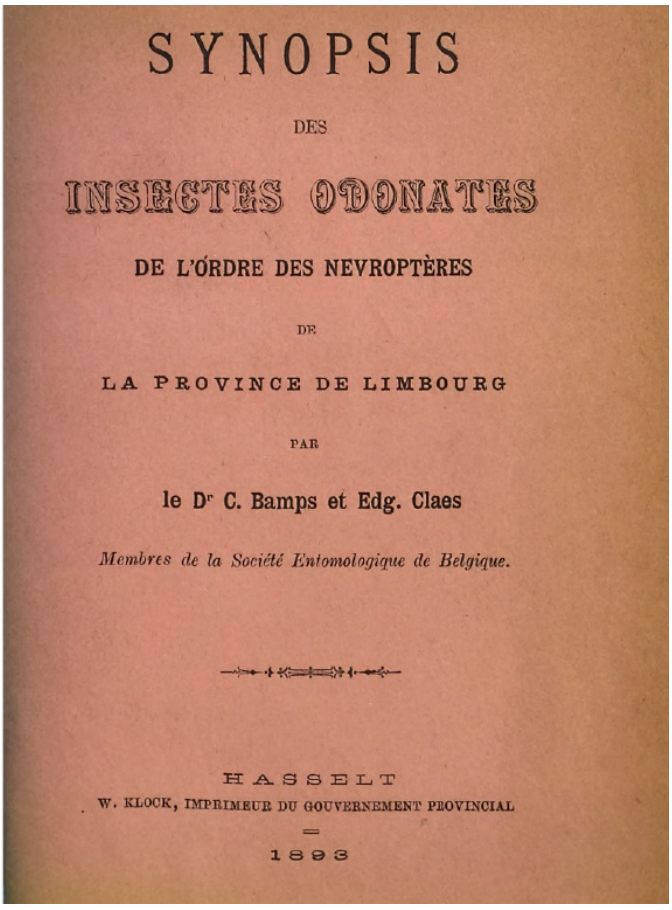
Libellen

Meer nog dan bij identificatie van vogels waren insectenverzamelingen lange tijd onmisbaar. Zij bevatten meestal reeksen door een speld opgeprikte exemplaren, die samengebracht werden in goed afgesloten dozen met glazen deksel. Het bewaren werd tot stand gebracht door insecten-afwerend middel als naftaleen ("mottenbollen") in de doos aan te brengen.

Wasscher & Dumont (2013) schrijven: "*Though Selys had many contemporary entomological friends in the Belgian Entomological Society, none of these specialized in the Odonata. Some collected Odonata for Selys, for example … Edgard Claes (1856-1895)*". Dat is een foutieve inschatting, want EC publiceerde wel degelijk over Odonata, samen met Constant Bamps (Bamps en Claes 1893, Figuur 2). Dit interessante artikel bleek wel bekend te zijn bij de samenstellers van 'De libellen van België' (De Knijf et al. 2006) en wordt daar o.a. geciteerd bij de inmiddels in België uitgestorven libellensoort Dwergjuffer *Nehallenia speciosa* (Bernard & Wildermuth 2005). Het blijkt dat onze Hasseltse onderzoekers een grote kennis van de Limburgse libellen bezaten. Het voorkomen van bepaalde soorten is sinds Bamps & Claes (1893) overigens sterk veranderd, zo was de Venwitsnuitlibel *Leucorrhinia dubia* de zeldzaamste van de vier soorten witsnuitlibellen in Limburg, dus zeldzamer dan de Sierlijke witsnuitlibel *Leucorrhinia caudalis*. Dit leidt bij Beckers et al (2014) tot de vaststelling "dat alle wateren in die periode nog van nature voldoende gebufferd waren of actief gebufferd werden door bevloeiing".

Documenten over zijn leven en dood

Van EC bestaan er twee foto's (Figuur 3). Wij kennen ook de geboorte- en sterfdatum en een foto van zijn graf op het kerkhof van Kuringen (Figuur 4), maar niet de aanleiding tot zijn vroege dood. Voor zijn stamboom zie Figuur 5.

SYNOPSIS

DES

INSECTES ODONATES

DE L'ORDRE DES NEVROPTÈRES

DE

LA PROVINCE DE LIMBOURG

PAR

le Dr C. Bamps et Edg. Claes

Membres de la Société Entomologique de Belgique.

HASSELT

W. KLOCK, IMPRIMEUR DU GOUVERNEMENT PROVINCIAL

1893

Figuur 2. Kaftblad van de befaamde "Synopsis" publicatie over Limburgse libellen.

Zie over EC's familie een overzicht op
https://hasel.be/familie-claes

Bedanking

Marc Willems, die op Herkenrode vrijwilligerswerk doet en lid is van de erfgoedkring. Hij verzorgt er het archief en de bibliotheek en bezorgde de foto's van Edgard Claes. Hij liet ons weten dat er in Herkenrode geen vogel- of libellenspecimens meer zijn. Marcel Wasscher berichtte ons over publicaties over libellen.

Referenties

Anoniem (1907). Catalogue des collections d'objets d'art ancien [...], Objets préhistoriques, d'histoire naturelle, etc., etc. laissés par feu le Dr. Constant Bamps, de Hasselt [...], les Samedi 7, Lundi 9 Décembre et trois jours suivants, Bruxelles, Jos. Fievez.

Bamps, C. (1887). Note sur quelques espèces rares de la faune des vertébrés de la Belgique, observées dans le Limbourg belge. Bull. Acad. Roy. Belgique. 3ième série Tome XIV : 369-373.

Bamps, C. & Claes, E. (1893). Catalogue raisonné des Insectes Odonates de la Province de Limbourg (belge). Bull. Soc. Méloph. Hasselt, 29: 71-88.

Beckers G., Janssen K. & Verschraegen T. (2014). Opmars van Gevlekte witsnuitlibel in Limburg. Verkenning van het habitatgebruik en suggesties voor beheer. Natuur. focus 13(1): 11-21.

Belis W. (2022). Beknopte en in de tijd beperkte geschiedenis van de Belgische ornithologie. 309 pp. Natuurpunt. op Website gelezen op 5 december 2025.

Bernard, R., & Wildermuth, H. (2005). *Nehalennia speciosa* (Charpentier, 1840) in Europe: a case of a vanishing relict (Zygoptera: Coenagrionidae). Odonatologica, 34(4), 335-378.

Caulier-Mathy, N. & N. Haesenne-Peremans (2008). Une vie au fil des jours. Journal d'un notable politicien et naturaliste, Michel-Edmond de Selys-Longchamps (1823-1900), 2 vols, Acad. R. Belg. Bruxelles.

de Contreras, M. (1912). Des mutations dans les collections ornithologiques. Le Gerfaut, Revue de la Société ornithologique du Centre de la Belgique. 2e année, n° 2 : 20-24.

De Knijf, G. & Anselin, A., Goffart, Ph. & Tailly, M. (2006). De libellen (Odonata) van België: verspreiding - evolutie - habitats. Libellenwerkgroep Gomphus i.s.m. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO).

de Selys Longchamps E. (1895). Notice nécrologique : Edgard Claes. Société Entomologique de Belgique.

Dubois A. (1885). Compte rendu des observations ornithologiques faites en Belgique pendant l'année 1885. Bulletin du Musée royal d'Histoire naturelle de Belgique. Vol 4,:177–210.

Dubois, A. (1886). Revue des oiseaux observés en Belgique. Bulletin du Musée royal d'Histoire naturelle de Belgique. Mededeelingen van het Koninklijk Natuurhistorisch Museum van België.

Dubois, A. (1888). Compte-rendu des observations ornithologiques faites en Belgique pendant l'année 1886. Bulletin du Musée royal d'Histoire naturelle de Belgique. Vol. 5.

Dubois A. (1890) Compte rendu des observations ornithologiques faites en Belgique pendant les années 1887 à 1889. Ornis - Journal of the International Ornithological Committee. 6: 287 - 344.

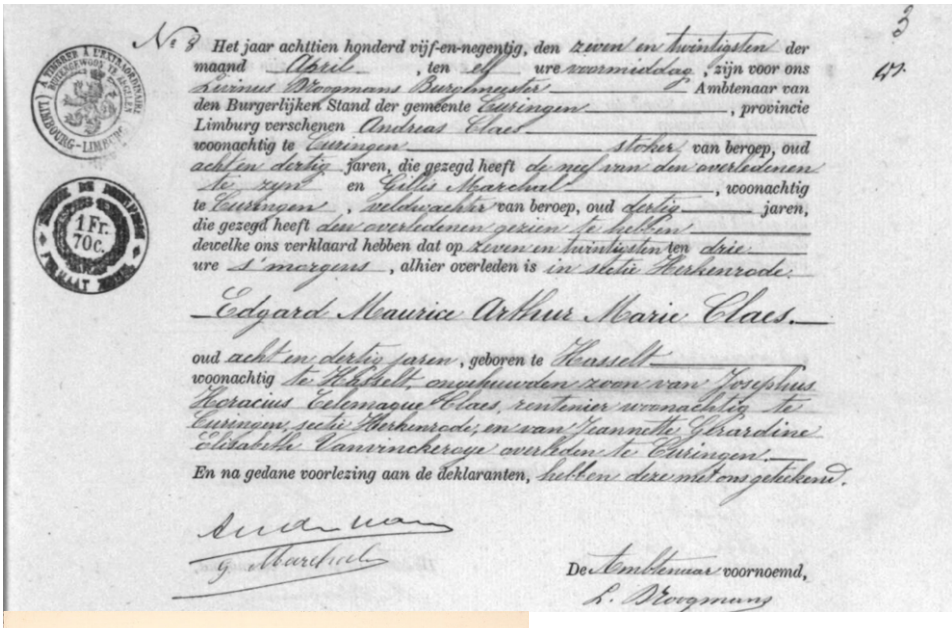
Reyniers, J., George, P., Sorber, F., & Ervynck, A. (2019). Een abdij en haar relieken: de historische context. In: Met maagdelijke blik. De reliekenschat van Herkenrode doorgelicht (Vol. 17, pp. 21-35). Royal Institute for Cultural Heritage.

Stevens, J., van Seggelen, C., Beyen, D., Crevecoeur, L., Gabriëls, J., Gabriëls, P., & Lemmens, J. (2021). Vogels in Limburg. Historiek, verspreiding, trends en verplaatsingen. Hasselt: Provincie Limburg/LIKONA.

Wasscher, M.T. & H.J. Dumont (2013). Life and work of Edmond de Selys Longchamps (1813-1900), founder of odonatology. Odonatologica 42(4): 369-402.

Figuur 3. Twee foto's van EC bij het kasteel Herkenrode, samen met zijn zus Mathilde en zijn vader Télémaque, één op het puin van de afgebroken oostvleugel van het oude abdissen verblijf (1884), en een ander in een raam van de voormalige infirmerie. Edgard draagt een hoedje versierd met een fazantenveer.

Het jaar achttien honderd vijf-en-negentig, den zeven en twintigsten der maand April, ten elf ure zevenmiddag, zijn voor ons Laurent Burgemeester Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der gemeente Curingen, provincie Limburg verschenen Andreas Claes woonachtig te Curingen steker van beroep, oud achtenveertig jaren, die gezegd heeft de neef van den overledenen te zijn en Gilles Marchal, woonachtig te Curingen, veldwachter van beroep, oud dertig jaren, die gezegd heeft den overledenen gezien te hebben, dewelke ons verklaard hebben dat op zeven en twintigsten dezer drie ure 's morgens, alhier overleden is in staat Herkenrode:

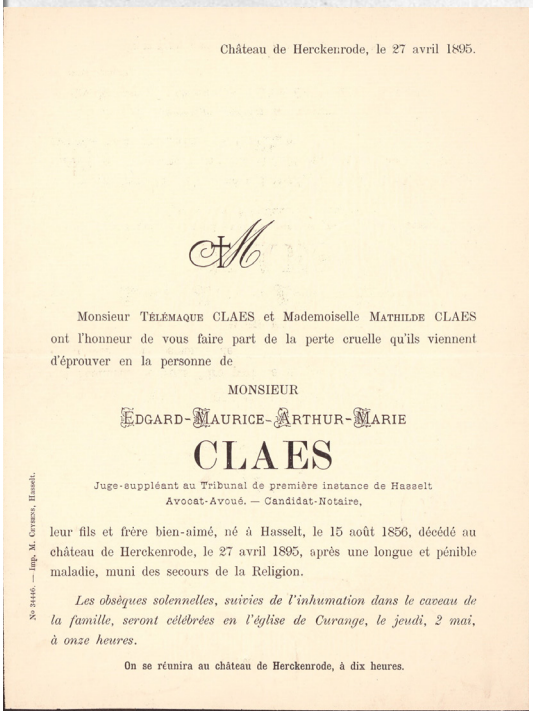
Edgard Maurice Arthur Marie Claes.

oud acht en dertig jaren, geboren te Hasselt, woonachtig te Hasselt, echtgenoot van Josephus Horacius Télemaque Claes, rentenier woonachtig te Curingen; zoon van Jeannette Gérardine Elisabeth Vanvinckeroye overleden te Curingen.

En na gedane voorlezing aan de deklaranten, hebben deze met ons geteekend.

De Ambtenaar voornoemd,

Château de Herckenrode, le 27 avril 1895.

M

Monsieur Télémaque CLAES et Mademoiselle Mathilde CLAES ont l'honneur de vous faire part de la perte cruelle qu'ils viennent d'éprouver en la personne de

MONSIEUR

EDGARD-MAURICE-ARTHUR-MARIE

CLAES

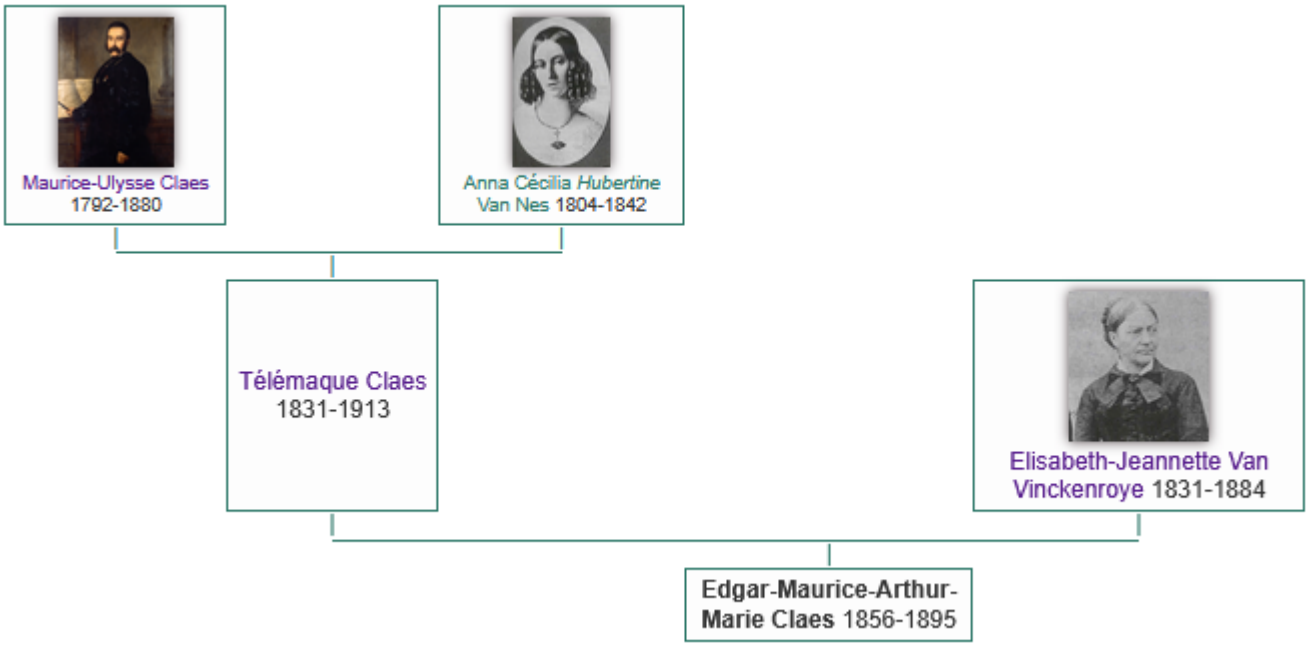
Juge-suppléant au Tribunal de première instance de Hasselt
Avocat-Avoué. — Candidat-Notaire,

leur fils et frère bien-aimé, né à Hasselt, le 15 août 1856, décédé au château de Herckenrode, le 27 avril 1895, après une longue et pénible maladie, muni des secours de la Religion.

Les obsèques solennelles, suivies de l'inhumation dans le caveau de la famille, seront célébrées en l'église de Curange, le jeudi, 2 mai, à onze heures.

On se réunira au château de Herckenrode, à dix heures.

Figuur 4. Doodsbrief, foto van het graf en overlijdensacte van Edgard Claes.

Figuur 5. Deel van de stamboom van Edgard Claes.